

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADIGAZDASÁGA

(II., BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY)

Dömötör Gergely százados

A napról napra emelkedő létszámú Vörös Hadsereg *ruhaellátása* nagy gondot okozott, bár elég jelentős készletek álltak rendelkezésre. A hadügyi népbiztosság becslése szerint rendelkezésre álló mennyiség március 25-én a következő volt:^{69/a}

I. Budapesten:

1. a volt közös ruharaktárban:

kb. 5 000 főre új ruházat (sapka, zubbony, nadrág, köpeny),

kb. 80 000 főre új lábbeli (bakancs, hegyi-cipő, és csizma),

kb. 10 000 főre géppuskás mente, atilla és ulánka,

kb. 20 000 főre nyári zsávolj ruházat (zubbony és nadrág),

kb. 5 000 főre köpenybélés és

kb. 8 000 főre szőrmés mellény,

kb. 50 000 főre szerelvény cikkek,

kb. 77 000 db alsónadrág, és

kb. 4 000 db ing.

2. a szerződött szállítóknál 2—3 napon belül rendelkezésre áll:

kb. 15 000 főnyi új ruházat (zubbony, nadrág, köpeny),

kb. 20 000 főnyi munkászubbony, és pantalló katonakelméből készítve.

3. a visszatérő hadifoglyok részére készülő ruházat, melyből:

kb. 20 000 készlet már elkészült, és

kb. 30 000 készlet pedig feldolgozás alatt áll.

^{69/a} HIL. Hüb. 12 Közli: Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához H. I. 1955. II. 344. o.

II. Vidéken:

a debreceni, nagyváradai és ceglédi ruharaktárakban, illetve anyaggyűjtő állomáson rendelkezésre áll:

kb. 5000 főre új ruházat (sapka, zubbony, nadrág, köpeny),

kb. 4000 főre viselt, de használható ruházat és

kb. 5000 főre javításra szoruló ruházat...

Fehérnemű előállításra rendelkezésre áll 220 000 db lepedő... E lepedő-készletből kb. 180 000 rendbeli fehérnemű (ing, gatyá, kapca) előállítása várható...

Az elvonuló csapatok a hűvös éjjeli időjárásra való tekintettel 1—1 takaróval is ellátandók volnának.

E célra rendelkezésre áll a budapesti ágyraktárban 150 000 db takaró, azonkívül az 52. osztály által polgári fogyasztás céljaira... átengedett kb. 6000 db takaró. Utóbbi takarókészlet az elvonuló csapatok javára lefoglalandó volna."

Mindez azonban nem volt elegendő, hiszen számolni kellett a ruházati anyag nagyfokú elhasználódásával. Ezért igyekeztek felhasználni a bevonulók tulajdonába lévő katonai ruházati cikkeket. Ezt a különféle ruhaváltások, viselési jutalmak rendszerével igyekeztek előmozdítani.

A további pótlások biztosítására megszervezték a kereskedőknél és magánosoknál lévő egyenruházati cikkek gyűjtését,⁷⁰ a hadügyi népbiztosság pedig szigorú rendeleteket bocsátott ki a ruházat kémelésére.⁷¹ Ezzel együtt igyekeztek megszervezni a ruházati cikkek gyártását is. A hadsereg ruhaszükségletének biztosítását a szociális termelés népbiztosságának textilcsoportja végezte. E csoport vezetője április végén a következőképpen jellemezte a helyzetet:^{71/a}

„Mi intézzük a Vörös Hadsereg ruházati cikkekkel való ellátását s minden intézkedést megtettünk az ellátás sikere érdekében. Az Orosz- és Olaszországból hozott textilgépeket már felállítottuk. A pestszentlőrinci Northrop-gyárat nagy pamutfonódává alakítottuk át, ahol már eddig is 18 000 orsóval dolgozunk. Kibővítettük a Czako-féle textilgyár gyapjúszővő osztályát. Pakson és Veszprémben gyapjúszővődét létesítettünk és üzembehelyeztük a komáromi Friedler-féle lenfonodát.

Pamutanyaggal símán el tudjuk látni a sükségletet. Gyapjúszővetben arra való tekintettel, hogy gyáraink nagy része a megszállott területeken fekszik, behozatalra szorulunk, ugyan, de még elég tekintélyes készletek állanak rendelkezésükre. Kenderben és lenben egyenesen ked-

⁷⁰ 7554/eln. Szabályrendeletek 21. sz. 94. o., április 2.

A hadügyi népbiztosság 7. H. N. számú rendelete. Tanácsköztársaság. Hivatalos lap, április 24.

⁷¹ 7981/eln. Szabályrendeletek 23. szám. 103. o., április 12.

101032/22. sz. Szabályrendeletek 26. szám. 115. o., április 18.

^{71/a} Vörösüjség, április 23. Közli: Szemelvények II. 364. — A textilcsoport Ruházati Hivatallá alakult.

vező a helyeztünk, van elég nyersanyagunk, és rendelkezésünkre állanak a feldolgozáshoz szükséges gyárak is. A termelés legfőbb előfeltétele természetesen az, hogy megfelelő mennyiségű szén álljon rendelkezésre. Szerencsére ebben az irányban nincs okunk aggodalomra, mert bányamunkásaink, akiket mi ruházati cikkekkel látunk el, önfeláldozó buzgalommal sietnek segítségünkre.

Egyebekben hadseregszállítási gépezetünk könnyen áttekinthető. A hadügyi népbiztosság velünk szemben mint rendelő, a mi osztályunk pedig vele szemben mint szállító szerepel. A hadügyi népbiztosság mint megrendelő, belefolyik abba, hogy az egyes cikkeket hol rendeljük meg, milyen minőségben és kivitelben, és mi megadjuk neki a technikai lehetőséget arra, hogy az egész termelési folyamatot a saját szakembereivel ellenőriztesse. Az egyes helyeken átvevő közegei vannak, amelyek a gyártott anyag átvételéről és elszállításáról gondoskodnak⁷².

Bár e kissé túlzottan derűlátó nyilatkozat szerint elengedő nyersanyag volt, a gyártás szükségletének zavartalan biztosítására, okos előre látással május elején mégis zárolták a megjövő textilkészleteket.⁷²

Ezzel az intézkedéssel a hadsereg részére hatalmas mennyiségű ruhát tudtak biztosítani, bár a román burzsoá csapatok támadásakor a debreceni és nagyváradi készletek jelentős része veszendőbe ment. A ruházati helyzet május végéig a következőképpen alakult:^{72/a}

	március 27—30 között kiadva	központi ruhátárba ápr. 20-án	l e g y á r t v a		
			ápr. 30-ig.	máj. 15-ig.	máj. 31-ig.
sapka	35 000 készlet	17 000	33 000	—	16 900
zubzony		24 000	7 000	—	7 800
köpeny		2 000	10 200	11 600	7 200
nadrág		8 000	7 000	15 900	15 500
ing		19 000	24 000	14 400	10 000
alsónadrág		1 500	9 500	10 400	7 000

⁷² 65 SzN. Hivatalos lap, május 6.

^{72/a} HIL. Hüb. iratai 421/259. 40.

Ezenkívül április 20-ig Budapesten a lakosságtól sikerült beszedni kb. 5 000 egyenruha készletet, a vidéki anyaggyűjtő állomásokon pedig volt:

26 000 sapka
10 000 zubbony
8 000 nadrág és
850 köpeny.

Mind ez, valamint a további gyártás, a szükségletek kielégítésére elegendőnek bizonyult, így áldozatos munkával sikerült elérni azt, hogy bár a hadsereg az Osztrák—Magyar Monarchia legkülönbélebb egyenruha típusaival volt ellátva, ruházata — a szemtanúk egyöntetű megállapítása szerint — felülmúlva a cseh és román burzsoá hadseregeket — kifogástalan volt.

A korszerű háború napról-napra hatalmasabb mennyiségű és egyre jobb minőségű fegyvert, lőszeret, élelmiszert és egyéb hadianyagot követel meg. A fegyveres erő egyre növekvő szükségletét csak a termelés és *haditechnika szüntelen tökéletesítésével*, korszerűsítésével lehet kielégíteni. Ezért nagyjelentőségű a Tanácsköztársaságnak az a rendelkezése, amivel már április 24-én ipari kísérleti állomás szervezését kezdte meg.⁷³ Ezt kiegészítette a laboratóriumok köztulajdonba vétele,⁷⁴ a Népgazdasági Tanács mellett működő Tudományos Műszaki Tanács létrehozása,⁷⁵ majd a találmányok és titkos gyártási eljárások birtokba vétele.⁷⁶ Ezzel megteremtették a technika minden ága, közöttük nem utolsósorban a haditechnika rohamos növelésének előfeltételét. Természetesen ezen rendelkezések jótékony hatása csak hosszabb idő múlva lett volna érezhető, a Tanácsköztársaság ideje alatt azonban nem érvényesülhetett.

De némi kezdeti eredmények azért itt is voltak. A tanácshatalom eredményesen folytatta a világháború alatt megkezdett, de félbemaradt kísérleteket a világ egyik legelső légvédelmi löelemképzőjével. A löelemképző Forbáth Ernő magyar mérnök találmánya volt. A Tanácsköztársaság Forbáth rendelkezésére bocsátotta a találmánya tökéletesítéséhez szükséges anyagi eszközöket, laboratóriumot, sőt kísérleti légvédelmi szakaszt is állított fel. A löelemképző prototípusait a főváros légvédelmének megszerzésénél fel is használták.^{76/a}

Időközben a Tanácsköztársaság rendeletei hatalmas központosított, egységes akarat szerint működő termelési apparátust létesítettek, mely nélkül a magyar Vörös Hadsereg nemcsak támadó hadjáratokra nem vállalkozhatott volna, de még védelmi képességei is teljesen meg lettek volna bénítva. Ilyen központosított népgazdaság nélkül a magyar fegy-

⁷³ 48 SzN. Hivatalos lap, május 21.

⁷⁴ 84 SzN. Hivatalos lap, május 21.

⁷⁵ 29 NT. Hivatalos lap, június 19.

⁷⁶ 52—53 NT. Hivatalos lap, június 21.

^{76/a} HIL. Hüb. iratai. 222 222/50. 29.

veres erő egy pillanatig sem vehette volna fel siker reményében a harcot a nyomasztó túlerőben lévő, az antant országok kimeríthetetlen anyagi támogatására támaszkodó, intervenciói csapatokkal szemben.

A termelés központosításánál azonban voltak hibák is. Túlzás volt, és gyakran a termelés csökkentésével járt, a nem hadifontosságú törpe üzemek nyombani köztulajdonba vétele. A rendelet ugyan csak a hús munkáznál többet foglalkoztató üzemek államosítását mondta ki, de a gyakorlatban az egyes népbiztoságok, helyi tanácsok sokkal tovább mentek. Gyakran lefoglalták az alig néhány munkást, sőt a bérmunkást nem foglalkoztató üzemeket is, zömmel olyanokat, melyeknek a haditermeléssel semmi kapcsolata nem volt. Amennyire fontos volt a hadsereg részére dolgozó üzemek államosítása munkáslétszámra való tekintet nélkül, annyira hibás volt az előbbi jelenség. Az árutermelés nagyméretű deficitje mellett, mikor a köztulajdonba vett gyárakban a munkafegyelem lazulása és a termelés esése ellen kellett küzdeni, mikor nem tudtak elég árut biztosítani a falunak, cserébe a mezőgazdasági termékekért, ez a hiba káros eredményekre vezetett. De hiba volt politikailag is, mert a dolgozó kisiparosok jelentős részét az ellenség soraiba taszította, ezzel csökkentette a honvédó háború ipari és emberanyag bázisát.

Az ipar általános problémáinak tárgyalása mellett külön figyelmet érdemel a közvetlenül a hadsereg szükségletei ellátására dolgozó ipar, a szorosan vett *hadüipar*. Természetesen ez nem szakítható ki a népgazdaság egyéb ágai közül, mert hiszen azok látják el szénnel, acéllal, vegyi és egyéb alapanyaggal, félkészáruval, stb.

A Károlyi rezsim alatt szétzüllött hadiipari termelés újrafelvétele igen nagy munkát igényelt. Ezért az első időben főleg az imperialista háborúból visszamaradt anyag összegyűjtésével kellett a szükségleteket biztosítani. Az ország területén számos anyaggyűjtő állomást szerveztek és ezek segítségével sikerült hatalmas mennyiségű hadianyagot összegyűjteni. Tevékenységükre jellemző, hogy csak a pestszentlőrinci anyaggyűjtőnek 205 vagon német hadianyagot sikerült összegyűjteni.⁷⁷ Az anyaggyűjtő állomások munkájának kiegészítésére elrendelték a magánosok vagy cégek birtokában lévő optikai cikkek, gépkocsik, gépkocsialkatrészek, kerékpárok, távbeszélő és rádióanyag, valamint az egyéb katonai felszerelési tárgyak azonnali beszolgáltatását.⁷⁸ Ezzel azonban csak a legszükségesebb mennyiséget tudták biztosítani. Ezért egymást érték az anyagtakarékosságra felszólító intézkedések.

A szűkös készletekre jellemző, a hadseregparancsnokságnak július 12-én, a tiszai támadás előtt kiadott rendelete: „A hadsereg a küszöbön álló hadműveletekre való tekintettel az egyes, ezen operációkban részes magasabb parancsnokságokat a lehetőségekhez képest oly mértékben ki-

⁷⁷ HIL. Hüb. iratai 116. o. 29.

⁷⁸ A Hüb. 9., 10., 11., 12. HN. számú rendelete. Hivatalos lap. április 24. 9771/eln. b. 1919. sz. Kisközlöny 34. sz., május 24.

M. M. I. szám nélkül A/II/2/248.

vánja autóabroncsolási anyaggal dotálni, hogy legalább egy-két megbízható túragépkocsi álljon a parancsnokságok rendelkezésére.

Megjegyzi azonban a hadseregearcparancsnokság, hogy a rendelkezésre álló készletek egész minimálisak, és pedig kb. 80 köpeny és 120 tömlő az egész hadsereg számára”.⁷⁹

Hasonló volt a helyzet a többi anyaggal is. Jellemző, hogy egy-egy távcsovet közvetlenül a hadseregearcparancsnokságtól kellett igényelni, híradó anyag pedig olyan szűkösön volt, hogy a hadsereg-távírófőnök már június 6-án, tehát a dicsőséges északi hadjárat elején kénytelen volt az előbbihez hasonló rendeletet kibocsátani.⁸⁰

A hadseregearcparancsnokság mindezen úgy igyekezett segíteni, hogy a támadó hadjáratoknál a legfeszesebben megszervezte a zsákmány és egyéb feltalálható anyag összegyűjtését.⁸¹

A szűkös készletek még jobban sürgették a *hadianyaggyártás* megszervezését. A hadügyi népbiztosság ezért már április 24-én elrendelte mindazon gyárak, üzemek nyilvántartásbavételét, melyek a háború alatt hadianyagot gyártottak. Be kellett jelenteni a gyártásból visszamaradt nyersanyagokat, félkész- vagy kész gyártmányokat is.⁸²

Már a rendelet megjelenése előtt működött a zurányi „Magyar robbanóanyag gyár RT.” Ez az üzem nemcsak a hadianyag gyártáshoz, hanem a bányászathoz szükséges robbanóanyagot is gyártott. Átlagos termelése április elején napi 1622 kilogramm Dynammon M. volt. Az április 6—13-ig terjedő héten a termelés a következőképpen alakult.⁸³

	kg. Dynammon M.
Készlet április 6-án	10 312
Hüb.-nek leszállítva	8 112
Gyártás	6 000
Ipari célokra leszállítva	3 500
Készlet április 13-án	8 924

Valószínű azonban, hogy a hadműveletek megindulása után az üzem termelését jelentősen emelték.

Április közepén a gyár robbantáshoz szükséges elektromos gyűjtő-készlete — mert röviddel előbb még sikerült Ausztriából az „Aktien

⁷⁹ M. M. I. 712/461. A/II/2/221. Kiemelés tőlem: D. G

⁸⁰ M. M. I. Hds. távirófőnök. 1309. A/II/2/249.

⁸¹ M. M. I. 719/623. M. I. A/II/2/284.

⁸² A Hüb. 11 H. N. számú rendelete. Hivatalos lap. április 24.

⁸³ HIL. Hüb. iratai 113. 636. 29.

Gesellschaft Dynamit Nobel“ cégtől 40 ládával behozni — 65 000 darabra emelkedett⁸⁴

A hadianyaggyártás gerincét a csepeli gyár képezte, amely folyamatosan gyártotta a burzsoá kormány által a lengyel ellenforradalmárok megsegítésére szánt lőszeret. Ezeket a készleteket a Vörös Hadsereg lefoglalta, majd rövidesen újabb mennyiséget, főleg tüzérségi lőszeret rendelt meg. Így rendeltek:⁸⁵

megrendelt mennyiség	lőszerfajta	napi gyártás
8 500 db	13 M. 15 cm-es gránát	300 db
10 000 db	13 M. 8 cm-es srappnell töltény	500 db
10 000 db	8 cm-es 1. e. gránát átszerelése 14 M. 8 cm-es gránáttá	500 db

E gyár munkásainak köszönhető, hogy a Vörös Hadsereg lőszerellátásában nagyobb zökkenők már kezdetben sem voltak, sőt jelentős központi készleteket tudtak felhalmozni. Már április 20-án rendelkezésre állt.⁸⁶

lőszer oszlop	db lőszer oszloponként	db lőszer össz.
85 hegyi ágyús	480	40 800
56 tábori ágyús	2 160	123 960
50 tábori tarackos	1 440	70 000
50 tábori tarackos (gáz)	1 440	70 000
130 nehéz	360	43 680
23 gyalogsági	14 150	16,4 millió

A tábori tarackos lőszer fele kék keresztet gázzal töltött gránát volt. A Tanácsköztársaság — bár a feltüntetett mennyiségen kívül is jelentős mennyiségű gáz lőszer állt rendelkezésére⁸⁷ és komoly vegyvédelmi kész-

⁸⁴ HIL. Hüb. iratai. 116 000 29.

⁸⁵ HIL. Hüb. iratai. 90 997/50. 29.

⁸⁶ HIL. Hüb. iratai. 421/259. 40.

⁸⁷ Szolnokon április közepén 400 vagon gázlőszer, Pestszentlőrincen és Ostffyasszonyfán nagymennyiségű hargáz készletek voltak. HIL. Hüb. iratai 116 027. 29.

letei voltak.⁸⁸ elítélte a gázháborút és a rendelkezésre álló gázgránátokat robbanógránátokká szereltette át, a harcágzkészleteket pedig megsemmisítette.

A honvédő háború azonban mind nagyobb és nagyobb mennyiségű löszert igényelt. Mind több és több üzem bekapcsolása vált szükségessé. Először a „Magyar lövészgyár” kapcsolódott be. Ez a gyár már április 4-én 500 darab 12 kg-os és 400 db 50 kg-os repülőbombát szállított a repülőanyag szertárnak,⁸⁹ de teljes üzemét csak április 23-án kezdte meg.⁹⁰

Főleg gyalogsági löszert és repülő bombát gyártott. De mindez kevésnek bizonyult, a hadügyi népbiztosság kénytelen volt április hó 29-én elrendelni minden üzemnek, mely a háború alatt „munició és municióalkatrészek” előállításával foglalkozott, a gyártás felvételét.⁹¹ Ezzel a legszükségesebb mennyiséget általában biztosítani tudták. A lőszerellátásban komoly zökkenő csak a tiszai támadásnál mutatkozott, mikor a belső árulók aknamunkája már szinte gátlás nélkül érvényesülhetett. Túl kevés löszert vontak össze a támadás biztosítására, az is csak az utolsó pillanatban érkezett meg. Előfordult, hogy a gyalogsághoz tüzéségi löszert szállítottak és fordítva. Ezek a zavarok azonban nem a löszergyártás nehézségei miatt, hanem az ellenség tudatos aknamunkája eredményeként következtek be.

A lőszerellátásnál sokkal nagyobb nehézségekbe ütközött a *fegyverzet* biztosítása. A hadügyi népbiztosság becslése szerint, március 25-én a szervezés alatt álló erők fegyverzetén kívül mintegy 120 000 puska áll rendelkezésre.^{91/a} Ez a becslés némileg túlzott volt, mert bár itt is összegyűjtötték a feltalálható mennyiséget, központi készletben április 20-án csak a következő mennyiség volt.⁹²

⁸⁸ Április 17-én a csapatoknak kiadott mennyiségen kívül központi készletben volt. HJh. Hüb. iratai, 99. 960. 29.

gázálarc	25 619
szűrőbetét	31 640
készültségi doboz	5 502
auxilator önmentő	117
aknamentő készülék	3
szellőztető készülék	13

⁸⁹ HIL. Hüb. iratai. 52 334. 29.

⁹⁰ HIL. Hüb. iratai. 113 012. 29.

⁹¹ Vörös Újság. 1919. május 1.

^{91/a} HIL. Hüb. 12. Közli: Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához II. 344. o. HI. 1955.

⁹² HIL. Hüb. iratai. 2421/359. 40.

3 000	használható puská és karabély,
35 000	javítandó puská,
3 500	javítandó karabély,
54	javítandó géppuská.

Ez a mennyiség később az erőteljes gyűjtési rendszabályok következtében némileg emelkedett. A gyalogsági fegyverhiányt úgy próbálták enyhíteni, hogy a Vörös Őrséget és a hátsországi alakulatokat régebbi mintájú Werdl és Wenzl típusú puskákkal látták el, míg a tőlük bevont 95. M. puskákkal, karabélyokkal és géppuskákkal a frontcsapatokat szerelték fel.

Megszervezték a gyalogsági fegyverek javítását is. Április végén a központi fegyverraktár már napi 1000 puskát és 10 géppuskát javított ki. Ugyanakkor a Fegyver- és Gépgyár, mely kb. 712 munkással dolgozott,⁹³ napi 700 puskát és karabélyt gyártott. Ugyancsak ez az üzem állította elő a javításhoz szükséges puskaalkatrészeket is. Itt a hadügyi népbiztosság már március végén 5000 db 95 M. ismétlőpuskához való csövet, alsó- és felsőagyat rendelt meg.⁹⁴ A Fegyver- és Gépgyár április 12-ig 2000 db 7,65-ös Frommer ismétlőpisztolyt is szállított a hadseregnek, amiből rövidesen még 3000 darabot rendeltek.⁹⁵

A szuronyok, kardok gyártását kisebb üzemeknek adták ki. Így pl. „Pacholek György kard és vívófelszerelés gyártól“ 2816 darab lovassági kardot rendeltek, amiből az 2000 darabot április 19-ig le is szállított.⁹⁶

Nehézségekbe ütközött a géppuskák és géppuska alkatrészek gyártása, ezekre magyarországi üzemek előzőleg berendezkedve nem voltak, úgy, hogy egyelőre meg kellett elégedni az összegyűjthető mennyiséggel.

A lövegek gyártását, javítását az 500—600 munkást foglalkoztató „Győri ágyúgyár“ végezte. Ez a termelést már április 4-én megkezdte.⁹⁷ Többek között e gyár munkásainak önfeláldozó munkája tette lehetővé, hogy a Vörös Hadsereg löveganyagának mennyisége napról napra nőtt. Míg május 15-én csak 63 db 5/8 M. 8 cm-es ágyú, 5 db 15. M 7,5 cm-es hegyiágyú, 81 db 14 M. 10 cm-es tábori tarack és 6 nehézlöveg⁹⁸ volt, addig május 30-án már 81 db ágyú, 11 hegyiágyú és 107 tarack,⁹⁹ július 20-án pedig már 129 ágyú, 43 hegyiágyú, 158 tarack és 35 nehéz-

⁹³ HIL. Polg. forr. iratai 29.

⁹⁴ HIL. Hüb. iratai. 91011/50. 29.

⁹⁵ HIL. Hüb. iratai. 100 369. 29.

⁹⁶ HIL. Hüb. iratai szám nélkül. 29

⁹⁷ HIL. Hüb. iratai. 100 970. 29.

⁹⁸ HIL. VHP. iratai. 515/19. 61.

⁹⁹ HIL. VHP. iratai. 530/51. 61.

lövég állt a hadsereg rendelkezésére.¹⁰⁰ A lövegmennyiség ilyen hatalmas arányú növekedése annál csodálatosabb, mert a hadügyi népbiztosság szerint március 25-én löveganyag csak a szervezés alatt álló egységek számára állt rendelkezésre.

A komplikáltabb harceszközök gyártását is sikerült megoldani. A MÁV Északi Főműhely szükséganyagokból több páncélvonalat rögtönzött, ugyancsak ez az üzem végezte a megsérült páncélvonalatok javítását is.¹⁰¹

Még április elején egy rögtönzött páncélvonalat Diósgyőr munkásai is elkészítettek. Így ebből a hatalmas tüzérvél rendelkező mozgékony harceszközből, már az északi hadjárat kezdetén 12 darab állt a magyar Vörös Hadsereg rendelkezésére. A zömmel ipari munkásokból toborzódott, kommunista befolyás alatt álló legénység kezében a páncélvonalatok a magyar fegyveres erő legfélelmetesebb, legmerészebb fegyvernemévé váltak. A diósgyőriek találmányosságát bizonyítja az is, hogy rögtönzött páncélgépkocsikat is tudtak készíteni a Vörös Hadsereg számára.¹⁰² Nagyrészt az ő munkájuknak köszönhető, hogy a tiszai támadásnál már öt páncélgépkocsi volt a hadosztályok között szétszórva.¹⁰³

A légierő repülőekkel való ellátását a rendelkezésre álló készletekből biztosítani lehetett. Május 31-én például a repülőgépszertárnak 257 repülőgépe volt (105 motorral), ebből 87 volt jó, 127 gyengén, 43 erősen sérült. Rendelkezésre állt, a beépítettek kivül, még 169 motor. Ebből üzemképes, azonnal beépíthető volt 37, a többi 25—100 százalékos javítást igényelt.¹⁰⁴ Hátrányos volt, hogy a gépállomány a legkülönbözőbb, jórészt elavult típusokból állt.¹⁰⁵ De az állandó javításokkal mégis sikerült elérni, hogy a hadihasználható repülőgépállomány 23—37 között mozgott.

A repülőgép-motorok javítását a „Ganz-Fiat” gyár, a sárkányok javítását a „Magyar Lloyd Repülőgép- és Motorgyár” és az albertfalvai javítóüzem, a motorbeépítéseket pedig a „Mátyásföldi Repülőgépgyár” végezte.

A Lloyd repülőgépgyár új gépeket is gyártott. Így április elején jelentette, hogy a hadügyi népbiztosság utasítására tíz darab együléses Berg típusú vadászgépet készített el.¹⁰⁷ A gyárak, javítóüzemek termelése könnyen fokozható lett volna, de nem volt rá szükség, mert a

¹⁰⁰ HIL. VHP. iratai 720/53. 61.

¹⁰¹ M. M. I. Távirat. A/II/2/246.

¹⁰² M. M. I. III. hdt. 4/16. A/II/2/248.

¹⁰³ M. M. I. I. hdt. 297/72. A/II/2/221. HIL. VHP. iratai 717/57. és 720/53. 61.

¹⁰⁴ HIL. VHP. iratai. Re. ag. szertár jelentései 100.

¹⁰⁵ Megtalálhatók voltak a Brandenburgi és Berg típusú osztrák, LVGC VI., Pfalz CI., AWS D 5/a., Fokker D VII., DFWC V., Rubild c VI. típusú német és Anatra típusú orosz gépek.

¹⁰⁷ M. M. I. Lloyd repülőgépgyár távirata. A/II/2/221.

légierő alkalmazását az üzemanyag és a megbízható pilóták hiánya egyaránt korlátozta.

Az optikai anyag javítását az „Elektrotechnikai-Mechanikai-Fémipari telep különlegességi gépműhely”¹⁰⁸ végezte. Ugyancsak itt és a „Telefongyárban” gyártották, javították a híradó anyagot is. Bár különösen az utóbbi terén szép eredményeket értek el, a szükségleteket mégis csak a legszűkösebben tudták kielégíteni.

A hadügyi népbiztosság megpróbált néhány hadifontosságú árut Ausztriából beszerezni, amelyik eleinte nem csatlakozott a blokádroz. Így június első napjaiban nehéz hadihídanyag beszerzését kísérelték meg.¹⁰⁹ Fáradozásuk azonban nem járt sikerrel, mert az osztrák kormány az antant parancsára határozottan rendelt el.

Az amúgy is igen szűkös ausztriai beszerzési lehetőségek végső bezárulásával még ilyen, aránylag kis problémát jelentő hadianyagok előállításánál is csak a hazai hadiipar teljesítőképességével lehetett számolni. A szűkebb értelemben vett hadiipar munkássága — mint ahogy az előbbieket bizonyítják — megtette a magáét. De nem volt ilyen rózsás a helyzet az egyéb ipar területén. A Röck gyárban 25, az Egyesült Izzóban 26—30, a Láng Gépgyárban 30, a Ganz Vagongyárban 36, a Wörner gyárban 50 és a Friedrich István felvonógépgyárban 75 százalékkal csökkent az egyéni munkateljesítmény.¹¹⁰

A munkateljesítmény csökkenésének, mely súlyosan érintette a Tanácsköztársaság gazdasági életét, több oka volt. Ezek közül a legfontosabbakra Varga Jenő népbiztos, a Népgazdasági Tanács elnöke, a következőképpen mutatott rá: „... a munkateljesítmény elvtársaim, általában erősen csökkent... Ha kérdezzük, hogy mi az oka ennek a szomorú dolognak... akkor a következő okokat kell itt felhoznom: az első a kapitalista munkafegyelem megszűnése. Ne tessék elfelejteni, hogy a kapitalista termelésben hajcsárrendszer volt, és az a munkás, aki a megfelelő munkateljesítményt nem szolgáltatta, egyszerűen kirepült az üzemből. Ez a hajcsárrendszer egycsapásra megszűnt a burzsoázia osztály bukásával. A politikai osztály bukásával a munkafegyelmi rendszer is megbukott és az új munkafegyelem eddig még nem alakult ki, de elvtársaim — hogy ezt is közbevetőleg megállapítsam — kialakulóban van. Van javulás, de még borzasztóan nagyok a bajok. A másik, ami ehhez a dologhoz tartozik, az akkordberek megszüntetése és itt a következő az eset. Az akkord-rendszer megszüntetése és az időbérre való áttérés folytán a legjobb munkások teljesítménye csökkent. Az akkordmunka eltörlése igen nagy termeléseszkéntessel járt, olyanmire, hogy be kellett látnunk azt — és ez már folyamatban van —, hogy vissza kell térnünk a munkateljesítmény megszabásához, bizonyos

¹⁰⁸ HIL. Hüb. iratai. Szám nélkül. 29.

¹⁰⁹ HIL. Hüb. iratai. 129. 032/1. 49. 28.

¹¹⁰ M. M. I. Varga J. és Hevesi Gy. beszámolója a Tanácsok Országos Gyűlése (továbbiakban TOGY.) 3. ülésén. Jegyzőkönyv. A/II/14/30.

minimális munkateljesítményhez és ezen felül külön jutalmat kell adnunk annak, aki többet dolgozik. Másutt pedig szükséges az akkord-rendszerhez való visszatérés.”¹¹¹

A munkásság legjobbjai követelését fejezte ki a Népgazdasági Tanácsnak a teljesítménybérezés újbóli bevezetésére irányuló terve. Mutatja ezt az a hatalmas tetszés, mellyel a Tanácsok Országos Gyűlése Varga Jenő erre vonatkozó bejelentését fogadta. De a legöntudatosabb munkások ennél továbbmentek. „A fémmunkások sok üzemben önként visszatértek az akkord-rendszerhez. A munkásság elitje magasabb munkateljesítményeivel akarta magával ragadni a kevésbé öntudatos tömegeket.”¹¹²

Sajnos azonban a gyárakban aránylag kevés volt az öntudatos munkás, mert a „hadsereg... maradéktalanul igénybe vett minden félig-meddig alkalmas kommunistát. Mindenkinek a frontra kellett menni. Ezáltal a frontmögötti országrészeket rendkívüli módon meggyengítették, a legjobb, legöntudatosabb munkások és bizalmi emberek bevonultak.”¹¹³ Ezért nem válhatott tömegmértűvé az előbbi mozgalom és ezért kellett az önkéntesség elvét rendeletekkel helyettesíteni. De már az a jelenség, hogy ez a mozgalom egyáltalán létezett, óriási jelentőségű, mert megmutatta, hogy az új szocialista erkölcs, öntudat születőben volt és csak idő kérdése, hogy teljesen kialakuljon.

A termelés megszervezésében, a szocialista munkafegyelem kialakításában igen nagy szerepe lett volna a szakszervezeteknek. A szakszervezetek feladata volt a termelés feltételeinek biztosítása, a munkafegyelem megszilárdítása, a munkateljesítmények ellenőrzése¹¹⁴ és a fiatal, talpasztalatlan munkásigazgatás támogatása. De a kommunisták, akiknek a szakszervezeteket és a munkásigazgatást egyaránt kézbe kellett volna tartani, bevonultak a hadseregbe. A szakszervezetek így továbbra is a nagyrészt megalkuvó, sőt néha munkásaruló vezetők kezében maradtak, akik új feladataik végrehajtása helyett továbbra is folytatták a kapitalista rend alatti harc taktikáját.¹¹⁵ A megsontosodott bürokrata szakszervezeti vezetőknek a tanácshatalom ellen vívott aknamunkájának egyik legfőbb módszere volt, hogy egyre több bér követelésére és a munkatempó lassítására bűjtogatták a munkásokat. A nagyobb bérek követelésével, a munkafegyelem lazításával züllesztették a termelést,

¹¹¹ M. M. I. Varga J. beszámolója TOGY. 3. ülésén. A/LI/14/30. A munkateljesítmény csökkenésre jellemzők Fenyő Miksa, némileg túlzott adatai. Egy fővárosi gépgyárban 1918 júniusában 444 munkással 1870 q., 1919 júliusában pedig ugyanannyi munkással csak 400 q. árut gyártottak. Az önköltség is jelentősen emelkedett, egy puska ára a háború alatti 70–80 korona helyett 1400–1500 korona volt. A proletárdiktatura Magyarországon. Bp. 1920. 1220.

¹¹² Varga J.: Die Wirtschaftspolitischen probleme der proletarischen Diktatur. Hamburg. 1921. 83. o.

¹¹³ Rákosi M. jelentése a Kommunista Internationale II. kongresszusához. 1920. jún. 23. Dokumentumok a magyar Párttörténet tanulmányozásához. II. Szikra. 1954. 208. o.

¹¹⁴ M. M. I. szám nélkül. A/II/15/30.

¹¹⁵ Varga J. TOGY. 9. ülésén M. M. I. A/II/15/30.

gyengítették a munkásigazgatást és megingatták a Tanácsköztársaság pénzügyi egyensúlyát.

Aknamunkájuk a legöntudatosabb elemek távollétében annál is könnyebbé vált, mert az üzemi ellenőrző munkástanácsokba igen sok helyen sikerült saját embereiket bejuttatniuk, akik fegyelmetlenségükkel, nemtörődömségükkel, élvezetek hajhászásával rossz példát mutattak és ezzel fokozták a nehézségeket.

Nekik köszönhető az is, hogy sok üzemben a szakértelem ürügyével a régi tőkés tulajdonos vagy igazgató lett a termelési biztos, akinek természetesen legfőbb gondja nem a termelés megszervezése, hanem éppen akadályozása volt.

A magyar proletariátus első állama mindezen nehézségekkel bátran felvette a harcot. A termelékenység növelésének egyik legfontosabb eszközét a munkástömegek osztályöntudatának, áldozatkészségének növelésében látták. Ennek emelése érdekében hatalmas méretű propaganda-munkát fejtettek ki. „Proletárok dolgozzunk! — Magunknak dolgozzunk!” ez volt a jelszó, és ha lassan is, de mind szélesebb és szélesebb tömegek értették meg a jelszó értelmét.

De nemcsak jelszavakkal, hanem adminisztratív rendszabályokkal is igyekeztek a munkatermelékenységet és a munkafegyelmet emelni. Többek között ezt a célt szolgálta a Forradalmi Kormányzótanács március 26-án kiadott rendeletének az a része, melyben a köztulajdonba vett üzemeknél bevezette a munkáellenőrzést.¹¹⁶ Így a munkásság — az általa választott munkástanács útján — felelőssé vált az üzem termeléséért. A munkástanácsok, ott ahol a szakszervezeti bürokratáknak sikerült híveiket bejuttatniuk, nem állták meg a helyüket, másutt azonban valóban betöltötték hivatásukat.

A termelés emelését szolgálta a Szociális Termelés Népbiztosságának 12. Sz. N. számú rendelete,¹¹⁷ amely az ország szénellátása érdekében elrendelte, hogy a bányamunkásoknak munkahelyeiket elhagyni és a Vörös Hadseregbe belépni tilos, szabadságolások is csak rendkívüli esetben lehetségesek. Az élet azonban e rendelet megszegésére kényszerítette az északi iparvidék bányászait és munkásait. Majdnem másfél hónapon keresztül fegyverrel a kézben kellett harcolniuk munkahelyeik megvédéséért, illetve felszabadításáért.

Azért, hogy a hadseregbe bevonuló munkástömegek kiesése a termelés folytonosságát ne gátolja, a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte: „a háború tartama alatt sem köz-, sem magánüzem munkása nem szabadsághozható, kivéve betegség esetét.”¹¹⁸

A termelés területén júniusban a Tanácsköztársaság már túljutott a holtponton. Ettől az időtől kezdve lassú javulás mutatkozott. A Ta-

¹¹⁶ IX. FK. Hivatalos lap, március 27.

¹¹⁷ Közli: Rákos: Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban. Jogi kiadó, 1954. 62. o.

¹¹⁸ A FK. CII. sz. rendelete. Tanácsköztársaság. Hivatalos lap, május 22.

nácok Országos Gyűlésének határozatai, és az ezek nyomában született rendeletek még jobban meggyorsították ezt a folyamatot. Sok helyen bevezették a teljesítménybérezést. Ez részint az akkordrendszer visszaállítását jelentette, ott, ahol azt a termelés érdeke megkívánta, másutt pedig, ahol az időbérezés megmaradt, bevezették az ú. n. „termelési jutalékot”. Ez annyit jelentett, hogy bizonyos normán felül termelt érték 15–20 százalékát jutalékul kapták a túlteljesítő üzemszámolók munkásai.¹¹⁹

A munkafegyelem fenntartására külön munkásbíróságok alakultak. Ezek felelősségre vonhatták a fegyelemsértőket, vagy azokat, akik a normákat rendszeresen nem teljesítették, büntetésül súlyosabb esetben elbocsátást, szakszervezetből való kizárást mondhattak ki.

A Népgazdasági Tanács ezenkívül intézkedéseket tett az egyszemélyi vezetés és az egyéni felelősség megteremtésére is. Ugyanakkor felszámolt egyes túlzásokat, pl. helyesbítették azt a rendeletet, ami az ipari tanulók munkaidejét — az elméleti oktatással együtt — heti 36 órában szabta meg.

A dolgozók szervezett felvilágosításának és a termelés fokozására irányuló intézkedéseknek meg is volt az eredménye. Sikerült megakadályozni a termelés további bomlását. A vegyiparban, a malomiparban és a ruházati iparban fenn tudták tartani az eddigi szintet.¹²⁰ Más üzemekben még nagyobb eredményeket értek el. A „Schlick” gyár hídépítő osztálya, a „Fegyver- és Gépgyár”, a „Weiss Manfréd” gyár, a „tábori távbeszélő készítő” és néhány faáru gyár¹²¹ munkásai nemcsak fenntartották, de a nehézségek és a fel-felburjánzó szabotázis ellenére is jelentős mértékben fokozták a termelést. A Tanácsköztársaságnak már nem volt ideje arra, hogy intézkedései gyümölcsét élvezhesse, de ezek mégis megteremtették a szocialista termelés és ezzel együtt a honvédó háború alapját.

A munka termelékenységéhez szorosan hozzátartozik a *munkaerő-gazdálkodás* kérdése. Itt is igen nagy gondtal és körültekintéssel kellett eljárni. Az október után keletkező hatalmas munkanélküliséggel szemben a Tanácsköztársaság rövidesen munkaerőhiánnyal küzdött. Ez egyrészt a Vörös Hadsereg felállításából és a termelés újjászervezésére irányuló hatalmas erőfeszítésekből adódott, de igen nagy szerepe volt ebben, hogy a tisztviselők nagy része, de sok nem elég öntudatos munkás is minden eshetőségre készen igyekezett régi munkahelyén meghúzódni, akkor is, ha ott nem volt rá szükség. Egyes, főleg lumpenproletár elemek pedig a munkanélküli segílyt biztos jövedelmi forrásnak tekintették és nem akartak dolgozni. Így történt, hogy egyes munkaterületeken égető munkáshiány keletkezett.

¹¹⁹ Salgótarjáni acélgyár iratai. Szám nélkül M. M. I. A/XV/1/1917/2.

¹²⁰ Varga J. TOGY. 3 ülésén H. M. I. A/II/14/30.

¹²¹ Bóhm: Két forradalom tüzeiben. Népszava. 278. o.

Magyarország lakossága 1920-ban 7 986 875 fő¹²² volt. Ha leszámítjuk a jugoszláv és francia intervenciók által megszállott Szeged—Pécs vonaltól délre eső terület, az 1919. augusztus 1. után hazatért hadifoglyokat és az április végén megszállt Tiszántúlt, hozzászámítjuk Burgenland 210 000 lakosát, úgy hozzávetőleg 6 000 000 fő állhatott a tanácskormány rendelkezésére.

Az első imperialista világháború statisztikai adatait általánosítva leszögezhetjük, hogy ebben az időben az össznépeség 15—20 százaléka volt igénybe vehető, a fegyveres erő számára (pótlásokkal együtt), további 5—10 százalék a hadigazdálkodásra, 4—5 százalékot pedig tartalékként kellett kezelni. Tehát az össznépeség 24—25 százaléka volt bekapcsolható a háború céljaira.

A Tanácsköztársaság lakosságából így 900 000—1 200 000 főt lehetett igénybe venni a fegyveres erőbe, 300 000—600 000-et a hadigazdálkodásra, 240 000—300 000-et pedig tartalékként kellett számításba venni. Ez összesen 1 440 000—2 100 000 embert tett volna ki.

Ezzel az elméleti lehetőséggel szemben a valóságos igénybevétel hozzávetőleg a következő volt:

a Vörös Hadsereg maximális létszáma ¹²³	284 727 fő
a harcok folyamán kiküldött pótlás ¹²⁴	52 500 fő
a vörössőr alakulatok ¹²⁵	kb. 20 000 fő
<hr/>	
a fegyveres erő összesen:	357 227 fő
ipari munkás ¹²⁶	kb. 177 850 fő
bányász ¹²⁷	kb. 44 000 fő
közlekedés, központi szervek stb.	kb. 95 000 fő
<hr/>	
a hadigazdálkodás összesen:	316 850 fő

¹²² Mód: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. Szikra, 1954. 718. o.

¹²³ 1919 július 20-án. — Ebből a hadrakelt sereg létszáma 111 089 fő volt. Bőhm: I. m. 329. o.

¹²⁴ A hadrakelt sereg létszáma 1919. ápr. 16-án 49 000 fő volt, május-június folyamán 200 000 körül mozgott, míg július 20-án 111 089 fő volt. A hadrakelt sereg átlagos létszáma tehát 150 000 főre tehető. A hadrakelt sereg vesztesége (halottak, sebesültek, foglyok, betegek) Bőhm szerint 40%-os volt, de a világháborús tapasztalatok szerint ennek fele rövidesen visszatért az arcvonalba, úgy-hogy a veszteség kb. 30 000 főre tehető. Bőhm a TOGY. 8. ülésén (jún. 21) tartott beszámolóján a május végétől kiküldött pótlást a hadrakelt sereg 7%-ára becsüli. Ha ezt általánosítjuk, akkor a húsznapenkénti 7% pótlás a harcok folyamán (ápr. 16—júl. 30) az átlagos hadilétszám 35%-ára emelkedett.

¹²⁵ Csak a harcokban részt nem vett alakulatok.

¹²⁶ A következő adattal együtt, mindkét szám a Tanácsköztársaság 1919 május 30-i területére vonatkozik. Az adatokat valószínűsíti, hogy 1921-ben, tehát a kezdődő válság miatt már csökkentett munkáslétszám az iparban 150 487, a bányászatban 35 000 volt.

¹²⁷ Varga J. TOGY.-én tartott referátumában a szocializált bányászatban és iparban dolgozók létszámát több mint 100 000 főre becsülte. Ezenkívül adatai szerint a szénbányászatban 27 000, egyéb bányászatban, vasfeldolgozóiparban, hadianyag, gép és szerszám gyártásnál 20 000, a falparbar 8000 munkás dolgozott. M. M. I. A/II/14/30.

Igy a Tanácsköztársaság honvédó háborújához összesen kb. 674 087 főt vett igénybe, amihez hozzá kell számítani a mezőgazdaság minimális munkaerősükségletét — ami egyúttal a haderő és a hadigazdaság tartalékául is szolgált — mintegy félmillió főt. Ez végeredményben kerekén 1,2 millió embert jelentett az igénybevehető 1,44—2,1 millióval szemben. Ez a néhány százezernyi különbség, annál súlyosabban esett a latba, mert zöme elsősorban a hadseregben lett volna alkalmazható. A helyzet, a nagyon is hozzávetőleges számításnál még súlyosabbnak mutatkozott, mert igen nagy volt az üzemekben, főleg a hivatalokon belüli munkanélküliség. A szakszervezeti bürokraták és a régi rend hívei a túlzott létszámok fenntartásával, a felesleges munkaerő bújtatásával is igyekeztek akadályozni a magyar proletáriátus harcát.

A tanácskormány tehát a rendelkezésre álló emberanyagot a szükséghez mérten nem aknáztta ki, de itt is a kibontakozás felé haladt. Már március 26-án leszögezte a Főradalmi Kormányzótanács rendelete, hogy „a proletár államban csak annak van joga élni, aki dolgozik, vagy testi vagy szellemi munkát végez a társadalom fenntartására. A Tanácsköztársaság elrendeli tehát az általános munkakényszert, ezzel szemben megállapítja a munkára való jogot”.¹²⁸ Ugyanezt az elvet szögezte le a Tanácsköztársaság alkotmányának 6. §-a is.

Az általános védkötelezettség bevezetése,¹²⁹ majd annak kiterjesztése a burzsoáziára, mely szerint „a nemdolgozók (burzsoázia) védkötelezettsége munkakötelezettségben áll”,¹³⁰ az előző rendeletekkel együtt lehetővé tette az emberanyag fokozottabb kihasználását.

Az általános védkötelezettség alapján elrendelték a sorozást, először csak Budapestre és környékére. Ez a sorozás sajnos csak június 21-én fejeződött be, úgyhogy hatása a hadműveletekre már nem nagyon érvényesülhetett.

A munkaerőgazdálkodást is tervszerűbbé akarták tenni. Varga Jenő a Tanácsok Országos Gyűlése 3. ülésén leszögezte: „egy országos munkáselosztást kell szerveznünk, úgy, hogy mindenütt az emberi munkaerő ott álljon rendelkezésre, ahol arra legsürgősebb szükség van”.¹³¹ A munkanélküli segélyből élőködők lába alól pedig a Népgazdasági Tanács¹³² rendelete húzta ki a talajt, mely szerint 18—45 év közötti férfiak munkanélküli segélyt csak igazolt munkaképtelenség esetén kaphatnak. E rendeletek jótékony hatása csak lassan érvényesülhetett, teljes kibontakozásukra már nem volt idő.

A mezőgazdasági termelés problémája szorosan összefonódott a földtulajdonjogának kérdésével. Az alig néhány hónapja alakult, és az

¹²⁸ XI. FK. Hivatalos lap. március 27.

¹²⁹ CIX. FK. máj. 31. HIL. VHP. iratai 170/1.

¹³⁰ CXX. FK. Hivatalos lap. júl. 12.

¹³¹ TOGY. 3. ülésének jegyzőkönyve jún. 16. M. I. A/II/14/20.

¹³² 27 NT. jún. 3. M. M. I. A/II/18/15.

évtizedes bürokratikus szociáldemokrata szervezetbe beolvadt Kommunista Magyarországi Pártja ideológiailag nem volt elég erős, nem ismerték és nem értette meg tökéletesen a parasztpolitikára vonatkozó lenini tanokat. Néhányan e téren is helytelen nézeteket képviseltek. Elle- nezték a földosztást, mert szerintük a föld-magántulajdonhoz jutott pa- rasztság a szocializmus ellensége lesz. A parasztságot tehát nem a mun- kásosztály szövetségeseként, nem a forradalom hatalmas tartalékaként, hanem reakciós, legjobb esetben semleges osztályként kezelték. A paraszt- kérdés szerintük nem más, mint a városok élelmézésének kérdése. Első- sorban az ő bűnük volt a földosztás elmulasztása.

A Forradalmi Kormányzótanács április 3-án leszögezte „minden közép- és nagybirtok minden tartozékával, élő és holt felszerelésével, valamint mezőgazdasági ipari üzemeivel együtt minden megváltás nél- kül a proletárállam tulajdonába megy át“. De ugyanezen rendelet a továbbiakban kimondta „sem a köztulajdonba átvett földbirtokok, sem azoknak felszerelése egyesek vagy csoportok között nem oszthatók fel. A köztulajdonba átvett földbirtokok szövetkezeti kezelésre a földet művelő mezőgazdasági proletárságnak adatnak át“.¹³³

A 100 holdon felüli földbirtokokat ennek a rendeletnek alapján ki- sajátították, de nem osztották föl. Így, bár ez a nagyjelentőségű ren- delet megsemmisítette a nagybirtokosok uralmát, a földkérdést mégsem oldotta meg. Azokat a kommunistákat, akik a földosztás hívei voltak, megtévesztette a termelőségmozgalom gyors terjedése a Ta- nácsköztársaság létrejötte előtti hetekben. Pedig akkor a termelőség- mozgalom csak kompromisszumos megoldás volt. A szegényparaszts- ág március 21-e előtt még nem volt elég erős, hogy felossza a földet, amit a földbirtokosok már nem tudtak megvédeni. De a tanácshatalom létrejötte egycsapásra megváltoztatta az erőviszonyokat. A proletárha- talomtól a parasztság elsősorban évszázados földéhségének kielégítését várta. A földosztás érdekeltté tette volna a parasztságot a Tanácsköztár- saság megvédésében, megteremtette volna a szilárd munkás-paraszt szö- vetséget.

De így a parasztság — mely nálunk is olyan földosztást remélt, mint Szovjetországban volt — csalódott. A szövetkezetek csak a volt mezőgazdasági családoknak voltak előnyösek, mert szervezeti sza- bályzatuk — mely évi 145 munkanapot követelt — majdnem teljesen kizárta a közép-, de részben a törpebirtokos parasztságot is. Ezeknek nem volt ennyi fölösleges munkanapjuk, így ezek a paraszti rétegek nem részesültek a forradalom gazdasági vívmányaiból, de terheit nekik is viselni kellett. A középparasztság nálunk átmenetileg sem vált a Tanácsköztársaság olyan támogatójává, mint Oroszországban. E pa- raszti rétegek csalódottsága következtében a munkás-paraszt szövetség

¹³³ XXXVIII. FK. Hivatalos lap. április 4.

bázisa leszűkül, a tanács hatalom gyengült, nem kapott elég politikai támogatást, élelmiszert, harcost, igásállatot stb.

Így a hibák az ellenség malmára hajtották a vizet. Súlyosbította a helyzetet, hogy az elkövetett hibát nem ismerték fel. Hamburger még a Tanácsok Országos Gyűlésén is örömmel jelentette ki, hogy „a föld-birtokreformot kommunisztikus szempontokból sokkal mélyrehatóbban, sokkal előrelátóbban és sokkal céltudatosabban”¹³⁴ valósították meg, mint az orosz proletáriátus.

Június közepére a föld köztulajdonba vétele befejeződött. Ezidőre már több mint hétmillió katasztrális holdat szocializáltak, míg magántulajdonban 6,3 millió hold maradt. Az előbbiben kb. 3 millió hold szántó, 2 millió hold erdő, több mint 1 millió hold legelő, félmillió hold rét, 200 ezer hold szőlő, kert stb. és kb. félmillió hold terméketlen terület volt.¹³⁵ Mindez hatalmas munkát jelentett, annál is inkább, mert ezeket a volt nagybirtokokat a Károlyi rezsim uralma alatt a szabotáló birtokosok igyekeztek tönkretenni, így a termelés újjászervezése mérhetetlen erőfeszítést igényelt, de legtöbb esetben sikerrel járt.

Pedig itt is akadtak hibák. Sok helyen a régi tulajdonost mint termelési biztost hagyták meg. Az ilyen „termelési biztosnak” persze mindenre volt gondja, csak a termelés megszervezésére nem. Sok helyen sikerült is nekik a kulákság és a nem eléggé öntudatos egyéb paraszti rétegek segítségével nagyarányú szabotázsmozgalmat szervezniük. Ez a mozgalom nemcsak a termelés újjászervezését, de a meglévő készleteknek a városok élelmiszerellátására való felhasználását is akadályozta. A tanács hatalomban rejlő hatalmas erő még így is megmutatkozott.

A hadsereg és a hátsó ország élelem ellátásának biztosítása a Tanácsköztársaság egyik legégetőbb problémája volt. A Kormányzótanács ennek megoldására a tervszerűbb, arányosabb *élelmiszerelosztás* megszervezésére, lefoglalta az élelmiszerkészleteket,¹³⁶ később pedig az egyes újonnan termelt élelmicikkeket is igénybe vette. Így az 1919. évi termésű gabona,¹³⁷ olajosmag¹³⁸ és burgonyatermést,¹³⁹ de feloldotta a friss gyümölcs és zöldség forgalmát.¹⁴⁰

A zárolt élelmicikkek elosztását a közéletmezési (ápr. 9-től közellátási) népbiztosság, illetve az alárendelt szervek, az „Országos Állat- és Húsforgalmi Központ”, „Burgonya- és Zöldségközpont”, valamint a „Takarmányközpont” végezte. Ennek a bonyolult szervezésnek a Népgazdasági Tanács megalakulása vetett véget, mikor mindezeket beolvasztotta az V. főosztályba.

¹³⁴ Hamburger J. TOGy. jún. 17. M. M. I. A/II/14/30.

¹³⁵ Varga J. TOGy. jún. 16. M. M. I. A/II/14/30.

¹³⁶ LXXIV. FK. ápr. 17. M. I. A/II/14/11.

¹³⁷ Az élelmézési diktatúra 2. sz. parancsa. Hivatalos lap. jún. 24.

¹³⁸ 73 NT. Hivatalos lap. júl. 4.

¹³⁹ 104 NT. Hivatalos lap. júl. 29.

¹⁴⁰ 82 NT. Hivatalos lap. júl. 12.

Az egységes irányításnak meg is lett az eredménye. A tanácskormány egyes élelmicikkekben fel tudta emelni az arcvonalszolgálatot teljesítő katonák,¹⁴¹ a mezőgazdasági munkások és egyes munkáskategóriák élelmiszer adagját. Nagy szerepe volt ebben a mezőgazdasági üzemek köztulajdonba vételének is. Mert míg pl. a budapesti malmok februárban a legnagyobb liszthiány idején 800 000 q gabonából csak 108 000 q-t öröltek meg, addig májusban már több mint kétszer annyit, 246 000 q-t dolgoztak fel.¹⁴²

Úgyes szervezéssel sikerült megoldani, a legalább is nagy vonalakban, a főváros és a hadsereg élelmezését is. Budapest ellátása a polgári forradalom idejéhez képest jelentősen javult. Az élelmiszerfelhozatal a következőképpen alakult:¹⁴³

	1918. okt. 31.—márc. 21. (négy és fél hónap)	1919. márc. 22.—jún. 1. (két és fél hónap)
liszt	969 573 q	241 000 q
kukorica	48 000 q	12 000 q
hízott sertés	18 900 db	18 000 db
sovány sertés	20 000 db	36 000 db
zsír és szalonna	1 300 q	3 000 q
vágómarha	63 300 db	23 000 db
zöldség	konzerv	124 000 q
	friss	32 000 q
burgonya	1 166 000 q	400 000 q
tej	3 643 000 liter	4 000 000 liter

Tehát a tanács hatalom két és fél hónap alatt nemcsak, hogy nem csökkentette a főváros számára szánt élelmiszer mennyiséget, hanem sok tekintetben többet tudott biztosítani, mint a Károlyi rezsim kétszer-

¹⁴¹ 41123/52. HIL. Hűnb. iratai 31. a fejenkénti főzelék adagot napl 140 gr.-ról 220 gr.-ra, a zsírt 10 gr.-ról 15 gr.-ra, a cukrot 12 gr.-ról 15 gr.-ra.

¹⁴² Hevesi Gy. TOGY. 5. ülése. jún. 18. M. M. I. A/II/14/30.

¹⁴³ Erdélyi M. TOGY. 7. ülése. jún. 20. M. M. I. A/II/14/30.

annyi idő alatt. Különösen kiemelkedő a tej-, a sertés- és zsírfelhozatal. Ha hozzászámítjuk azt, hogy az adatok az aratás előtti időszakra vonatkoznak, mikor az élelmezés megoldása a legnehezebb, nyugodtan állíthatjuk, hogy a helyzet egyáltalán nem volt olyan tragikus, mint ahogy az ellenség igyekezett beállítani, sőt rövid időn belül jelentős javulás lett volna várható.

A hadsereg élelmezése még biztosítottabb volt. A Tanácsköztársaság dédelgette fegyveres erejét s havonként 200 000—280 000 ember és 25—30 000 ló élelmezését minden körülmények között biztosítani akarta. A harcok folyamán a következő élelmicikket szállították le:¹⁴⁴

	április	május	június	július
kenyérliszt	43 000 q	35 500 q ¹⁴⁵	18 500 q	55 700 q
főzőliszt		8 000 q		2 500 q
tarhonya	3 200 q	2 000 q	2 000 q	
fehéráru	167 q	250 q		
búza (tengeri) dara	2 700 q	4 000 q	3 000 q	7 000 q
köleskása (árpagyöngy)	3 100 q	1 120 q	1 200 q	5 700 q
burgonya		3 500 q	3 000 q	
szárazfőzelék		3 000 q		
káposzta		2 500 q	1 800 q	
paradicsom		1 100 q	1 800 q	
lekvár		1 400 q	800 q	
zsír		400 q	380 q	
húskonzerv	5,25 mill. db	4,5 mill. db		1,4 mill. db
kávékonzerv		17,7 mill. db		2 mill. db
cukor		1 840 q		

¹⁴⁴ HIL. 128 976/52. Hűnb. iratal. 31.

¹⁴⁵ HIL. 128 975/52. Hűnb. iratal. 31.

Ez a kimutatás korántsem teljes. A hadseregnek ezenkívül is jelentős készletek álltak rendelkezésére. Így már április 20-án saját tartalékaiból fedezni tudta a kenyérliszt-szükségletet május 15-ig, a főzölisztet augusztus 31-ig, szárított főzeléket május 15-ig, cukrot, kávé t június 30-ig, zsírt pedig április 30-ig.¹⁴⁶ Igen jelentős volt a helyszíni beszerzés is. A zöldségfélék- és vágóállatszükségletet teljes mértékben így kellett biztosítani.

A hadsereg ellátása az ország élelmiszertartalékait igen jelentős mértékben igénybe vette. A Kormányzótanács a mindenkorj készletek 40 százalékát a fegyveres erő rendelkezésére bocsátotta. A hadsereg élelmezésénél nem is volt nagyobb zökkenő, de különös, hogy július 18-ra, a döntő támadás előtt álló csapatoknál hústalan napot rendeltek el.¹⁴⁷ Bár a húshiány nyomasztó volt, nem tartom lehetetlennek, hogy a rendelet is a szabotázs egyik formája volt, hiszen ebben az időben a belső ellenforradalmi erők már minden eszközt megragadtak a hadsereg ütőképességének csökkentésére. De ha nem is volt szabotázs, minden esetre súlyos hiba volt, mert a támadás előtt álló csapatok szükségletét minden áron, esetleg a hátszrágai alakulatok rovására is biztosítani kellett volna.

Összevetve, az élelmezési helyzet a hadseregben és a hátszrágban bár szűkös, de megfelelő volt. Nagyobb nehézségek csak a hús- és főleg a zsirellátás területén voltak.

A négyéves háború fokozott fogyasztása általában csökkentette az állatállományt. A hizlalásra alkalmas kukorica emberi táplálkozásra való nagymértékű igénybevétele pedig a sertéshizlalást a minimumra csökkentette. A földesurak szabotázsja, a Károlyi rezsim korlátozott gazdaságpolitikája fokozta a bajt. Az ország zsirellátása egyelőre megoldhatatlannak látszott, bár június közepén egyedül Budapesten 60 000 sertés volt összegyűjtve, de hizlalásuk hosszabb időt igényelt. A kormány „zsírtalan ciklusok” elrendelésével és a növényi olaj fokozott felhasználásával igyekezett a bajon segíteni. Ez utóbbi érdekében a földművelésügyi népbiztosság még májusban kötelezővé tette a napraforgó termelést¹⁴⁸ szegélynövényként utak, vasutak, kerítések mellett, táblák szélén stb. De ennek az intézkedésnek a hatása csak később érződhetett, a zsírhiányt pillanatnyilag nem csökkenthette.

A hússzükségletet elsősorban a szarvasmarhaállományból kellett biztosítani. A Tanácsköztársaság területén a szarvasmarhaállomány 1 680 000 db volt, ebből két éven felüli, tehát élelmezés céljaira igénybe

¹⁴⁶ HIL. 44 829/V. a. Hüb. iratai. 31.

¹⁴⁷ I. hdt. rendelete júl. 17. M. M. I. A/II/2/222.

¹⁴⁸ A földművelésügyi népbiztosság (továbbiakban FN.) 44. F. N. sz. rendelete. Hivatalos lap. máj. 7.

vehető 900 000 db, még ebből is le kell számítani a terhes és tejelő állatokat. Az állatállomány 75 százaléka az egyénileg dolgozó parasztok tulajdonában volt, akik a tanács hatalom nem éppen szerencsés parasztpolitikája miatt nem siettek állataikat áruba bocsátani. Úgyhogy a Tanácsköztársaság kénytelen volt elrendelni a szarvasmarhaállomány 5 százalékanak igénybevételét.¹⁴⁹ Emellett bevezették a húsjegyeket,¹⁵⁰ és időnként hústalan heteket rendeltek el. A húshiányt az egyéb állatállomány fokozottabb kihasználásával, intenzívebb halászattal is sikerült némileg csökkenteni.

Igyekeztek biztosítani az állatállomány növelésének feltételeit is. A rendeletek a tejelő, növendék, terhes állatok fokozott védelmét írták elő, a halászatnál és a vadászatnál pedig a kéméleti idő szigorú betartását. A városok ellátásának javítására a vasútvonalak mentén mindenütt tehenészeteket szerveztek. Így a tej és tejtermékek gyorsabban és sokkal nagyobb mennyiségben jutottak el a városokba, mint 1914 óta bármikor.

Az ország szükséglete búzából vetőmagra kb. 2 millió q, fogyasztásra kb. 8 millió q volt, az előző évi termésemből rendelkezésre álló majdnem 10 millió q a szükségleteket gondos elosztás esetén fedezte. Nagyjából ugyanez volt a helyzet a többi terménynél is, úgyhogy a fejadagokat az új termétség csökkenteni nem kellett, de a készletek felhasználását szigorúan meg kellett szervezni.

Az új terméssel kapcsolatos számítások nem voltak a legkecsegtetőbbek. A parasztság magasabb gabonafogyasztása, a parasztpolitikában elkövetett hibák és a mezőgazdasági munkások felemelt természetbeli szolgáltatása miatt a közellátásra jutó terményfelesleg a háború alatti holdankénti 201 kg-al szemben csak 90 kg lett volna. Ez a mennyiség a begyűjtés során reálisan 50–72 kg-ra csökkent volna.¹⁵¹

A tanács hatalom a közellátásra igénybevehető mezőgazdasági terménymennyiséget minden eszközzel igyekezett növelni. Elsősorban a termelés területén akarták pótolni a polgári kormány mulasztásait. Gyors ütemben igyekeztek elvégezni az elmaradt mezőgazdasági munkákat, szorgalmazták a termőterület teljes kihasználását, igyekeztek gondoskodni a nagybirtokosok által szándékosan parlagon hagyott földek bevetéséről. Mindehhez lefoglalták és központilag elosztották a rendelkezésre álló vetőmag-készleteket,¹⁵² számbavették a mezőgazda-

¹⁴⁹ 5 NT. Hivatalos lap, május 28.

¹⁵⁰ A közellátási népbiztosság (továbbiakban Ke. N.) 28. Ke. N. sz. rendelete. Hivatalos lap, ápr. 26. A húsfejadag heti 75 dg.-t nem haladhatta meg.

¹⁵¹ Hamburger J. TOGy. 4. ülése. jún. 17. M. M. I. A/II/14/30.

¹⁵² Hivatalos lap, április 5.

sági gépeket,¹⁵³ és felhasználásukról, üzemanyag-ellátásukról, alkatrészek pótlásáról egységesen gondoskodtak.

Másrészt az emberi táplálkozásra és takarmányozásra alkalmas termények más célra való felhasználását szigorúan megtiltották,¹⁵⁴ ezzel párhuzamosan igyekeztek biztosítani a mezőgazdasági munkaerő-szükségletet. Azoknál, akik mezőgazdasági munkára képesek voltak, beszüntették a munkanélküli segélyt, azokat pedig, akik dolgoztak ugyan, de szakmájukban nélkülözhetők voltak — illetmények megszüntetése mellett — a sürgős mezőgazdasági munkák idejére szabadságotni kellett.¹⁵⁵

Ezzel akarták biztosítani a munkaerőfelesleg átirányítását a mezőgazdaságba. Az aratási munkák segítésére aratószázadokat akartak felállítani, melyek szükség esetén bárhol alkalmazhatók.

Ugyanakkor a hadseregfőparancsnokság engedélyezte, hogy a hadrakelt sereg 10 százaléka és a hátországi alakulatok 20 százaléka aratási szabadságra menjen.¹⁵⁶ De igyekeztek a tudomány segítségét is igénybe venni és messzemenően megkönnyítették a mezőgazdasági szakemberképzést. Mindezek az intézkedések — melyek közül nem egy a tanács hatalom előrelátó gondoskodását bizonyítja — jótékony hatásukat a Tanácsköztársaság ideje alatt nem érvényesíthették, de a jövőre nézve biztosítékul szolgálhattak volna.

Fontos volt az egyéb *áru-gazdálkodás* megszervezése is. A szűkös árukészletek, az egyre inkább elértéketlenedő pénz, a közszükségleti cikkek ki nem elégítő termelése és az imperialista hatalmak blokádja mellett a szabadkereskedelem fenntartása nem lett volna célravezető. Gondoskodni kellett az árukészletek számbavételéről és arányos elosztásáról. A tanács hatalom ennek végrehajtására köztulajdonba vette a nagykereskedéseket és a 10 munkásnál többet foglalkoztató kiskereskedelmi üzleteket.¹⁵⁷ Később, mivel a magánkézben lévő üzletek a spekuláció és az aruuzsora bázisai lettek, a tanácskormány felhatalmazta a közellátási népbiztosságot, hogy egyes esetekben kiskereskedéseket megszüntessen vagy állami kezelésbe vegyen.¹⁵⁸ Ugyanakkor igyekeztek a legmagasabb termelői, nagykereskedelmi, (vizszonteladói) és kiskereskedelmi (fogyasztói) árak rögzítésével az áralakulást helyes méréderbe tereelni. Ezeket az alapvetően helyes intézkedéseket a helyi szervek a gyakorlatban sokszor rosszul hajtották végre. Így nem tartották be a fokozatosság elvét és egycsapásra felszámolták a kiskereskedelmi

¹⁵³ 4 FN, 6 FN, 12 FN, 8 SzN, 11 NT. Hivatalos lap. ápr. 2., 4., 5., 7., május 29.

¹⁵⁴ 25 FN. Hivatalos lap. április 16.

¹⁵⁵ 10 NT, júl. 2. M. M. A./II/18/15.

¹⁵⁶ Szabályrendeletek. 41. szám. júl. 5. 1917. o. 13.118

¹⁵⁷ XXXI. FK. sz. Hivatalos lap. április 3.

¹⁵⁸ LXXVIII. FK. Hivatalos lap. ápr. 28.

hálózatot. Ez növelte az áruellátás nehézségeit és elidegenítette a tanács hatalomtól azokat a kispolgári rétegeket, akiket helyes politikával meg lehetett volna nyerni.

A lakosság áruellátása a hibák miatt még jobban akadozott. Főleg a só-, fa-, textil- és bőrárú-, valamint a petróleumhiány volt égető és a megélhetési költségek is gyorsan emelkedtek.^{158/a} A nehézségeket fokozta a pénzügyi helyzet. Pedig a tanács hatalom e téren is hatalmasat alkotott.

A Tanácsköztársaság a szocializálást a pénzügyi intézetek ellenőrzés alá vonásával kezdte meg.¹⁵⁹ Ezt gyors ütemben követte a biztosító intézetek köztulajdonba vétele, a felesleges pénz-, és biztosító intézetek megszüntetése, illetve összevonása,¹⁶⁰ a bankok páncélrekeszeinek felnyitása,¹⁶¹ az ékszerüzletek igénybevétele, végül az aranytárgyak, drágakövek és valuták beszolgáltatásáról szóló rendelet.¹⁶²

A tanács hatalom ezen lépései a burzsoázia fellegrárára mértek csapást. Az ország gazdasági életét öt nagybank: a Hitelbank, a Kereskedelmi Bank, a Magyar Bank, a Leszámítoló Bank és a Pesti Hazai Takarékpénztár tartotta kezében. Ezeknek a bankoknak a befolyása alatt álltak a pénzügyi intézetek és a legkülönbözőbb gazdasági szervek százai is közvetve, vagy közvetlenül az egész magyar ipar. A Kormányzótanács első rendelete az öt nagybankon kívül 29 különféle pénzügyi intézetet vett ellenőrzés alá, majd június 20-ig ezeknek a száma 800-ra növekedett. Ezekben az intézetekben nyolcmilliárd korona névértékű betétet és kb. ugyan-

^{158/a} Két felnőttből és három gyerekből álló munkáscsalád heti élelmezési költségei koronákban és indexszámokban 82 806 kalóriát képviselő élelmiszerekben a következőképpen alakultak:

Időpont	Korona	Index szám
1914. jún.	20.05	100.00
1914. dec.	45.60	227.40
1916. dec.	66.53	231.80
1917. dec.	84.83	423.10
1918. dec.	107.38	535.60
1919. márc.	112.50	561.10
1919. ápr.	138.49	690.70
1919. máj.	146.47	730.50
1919. jún.	170.63	848.00
1919. júl.	221.40	1404.2
1919. aug.	425.23	2120.8

M. St. É. XXVII.—XXIX. Athenaeum 1925. 100—102. o

¹⁵⁹ XII. FK. Hivatalos lap. márc. 27.

¹⁶⁰ LXXXII. FK. ápr. 30. M. M. I. A/II/14/11.

¹⁶¹ XXXIII. FK. Hivatalos lap. márc. 27.

¹⁶² XXV. FK. márc. 30. M. M. I. A/II/14/11.

annyi értékű kötvényt, részvényt és egyéb értékpapírt foglaltak le.¹⁶³ Az értékpapírok és értéktárgyak az állam tulajdonába mentek át, míg a mindenkori betétnek havonta 10 százalékat, de legfeljebb 2000 koronát ki lehetett venni. Ugyanakkor megtorló rendszabályként a tanácskormány kimondta, hogy mindazokat, akik ellenforradalmi mozgalomban vesznek részt, teljes vagyonelkobzással kell sújtani.¹⁶⁴

Ezekkel a rendelkezésekkel a Tanácsköztársaság megfosztotta a burzsoáziát gazdasági erejének jelentős részétől, megakadályozta, hogy tetszés szerinti pénzmennyiséggel rendelkezék. Ezzel egyidejűleg a tanács hatalom biztosította a gazdasági élet és a hadsereg pénzszükségletét is. Pedig a honvédő háború hatalmas pénzmennyiséget igényelt. A hadsereg pénzszükséglete az első négy hónapban a következőképpen alakult:¹⁶⁵

március	168 000 000 korona
április	258 000 000 korona
május	450 780 000 korona
június	600 000 000 korona

A júliusi hadikiadások Lorc Viktor szerint^{165/a} 1265 millió koronát tettek ki. A Tanácsköztársaság hadikiadásai szerinti összesen 2741 millió koronára rúgtak. Ez az adat eltér Lorc összegétől, aki a hadikiadásokat 3132 millió koronára becsüli. Ez utóbbi adat vagy szándékosan túlzott, vagy beszámította a közvetett hadikiadásokat is, amire nézve nekem adat nem állt rendelkezésemre.

Ezeknek a mindenképpen hatalmas összegeknek aránylag kis százalékat tette ki a csapatok, intézetek, magasabb parancsnokságok javadalmazása. Fizetésekre és helyszíni beszerzésre június 11—31-ig terjedő időben pl. 48 437 500 koronát fordítottak. Ugyanezen idő alatt 30 milliót a hadügyi népbiztosság közvetlen kiadásaira, míg 371 562 500¹⁶⁶ koronát

¹⁶³ Varga Jenő TOGY. 3. ülése jún. 16. M. I. A/II/14/30.

Érdekes megjegyezni, hogy a nagybankok és a körjük csoportosult ki-sebb pénzintézetek tőkeereje 1913-ban a következő volt:

Bankcsoport	Korona
Hítelbank csoportja	1 356 718 604
Kereskedelmi Bank csoportja	1 479 081 674
Leszámitoló Bank csoportja	2 105 438 011
Pesti Hazai Bank csoportja	2 230 560 046
Magyar Bank csoportja	524 494 005
Összesen:	7 696 292 340

Berend—Ránki: Magyarország gyáripara, Szikra 1955. 69. o.

¹⁶⁴ XCVIII. FK. Hivatalos lap. május 20.

¹⁶⁵ 133.411/44., 123.2030/44., 133.453/44., 108.511/44. HIL. Hüb. iratai. 27.

^{165/a} A proletárdiktatúra Magyarországon, Bp. 1920. 38. o.

¹⁶⁶ 135.897/44. HIL. Hüb. iratai. 27.

előre nem látott kiadásokra” tartottak fel. Ez utóbbi összegből fedezték a hadi megrendeléseket, élelmezési és egyéb kiadásokat.

Ezeknek a hatalmas improduktív kiadásoknak ellenére a Tanácsköztársaság erélyes pénzügyi intézkedései meghozták a maguk gyümölcsét. A tőkés világ legérzékenyebb pénzügyi szerve, a genfi tőzsde ingadozása mutatja ezt leginkább.

A korona árfolyamának alakulását 1918–19 folyamán a 215. oldali grafikon mutatja.¹⁶⁷

E szerint a tanács hatalom a korona árfolyamának gyors zuhanását meg tudta lassítani, sőt a korona értéke május folyamán, átmenetileg még emelkedett is. Jellemző, hogy erre sem a Károlyi rezsim, sem a Horthy-féle diktatúra nem volt képes.

Sajnos azonban az ország pénzügyileg nem volt független, és ez nagymértékben gátolta a stabilizációt. Még mindig az Osztrák-Magyar Monarchia bankjegyeit használták. A pénz fedezetét képező aranykészletek és a bankjegynyomda pedig Bécsben volt. A háború folyamán az Osztrák-Magyar bank tömegesen bocsátotta ki a bankjegyeket, úgy, hogy 1919-ben már 40 milliárd bankjegy volt forgalomban, pedig az aranyalap csak 200 milliót tett ki.

A tanácskormány kísérletet tett a régi bankjegyek fokozatos bevonására és újakkal való helyettesítésére.¹⁶⁸ Ez azonban a kispolgárok, kis- és középparasztok ellenállásába ütközött, akik mivel elegendő árut érte nem kaptak, az új pénzt fizetőeszközülnél vonakodtak elfogadni. Elősegítette ezt az a helytelen politika, hogy hosszú ideig a két pénz párhuzamosan volt forgalomban és a hivatalos kifizetéseket is bizonyos arányban „kék”, illetve „fehér” pénzben teljesítették.

Az ellenforradalmi elemek egyre nyíltabbá váló propagandája és erősödő szabotázsza még jobban fokozta a nehézségeket. A Tanácsköztársaság, hogy a szabotázszt legalább az új pénzkibocsátó-helyeken megszüntesse, hadiüzemekké nyilvánította a bankjegynyomdákat, valamint az Osztrák-Magyar bank intézeteit.¹⁶⁹ Ezzel azonban az ellenséges kártevést csak egész szűk területen korlátozta, a pénzügyi kérdés egészében megoldatlan maradt.^{169/a}

A közlekedés megszervezése már sokkal jobban sikerült. A közlekedés elsőrendű fontosságú a honvédelem szempontjából, hiszen ez az arcvonal és a hátsóország közötti összeköttetés legfontosabb eszköze. A hátsóország által termelt hadianyag hasznavehetetlen tömeg marad, ha a közlekedés időben nem juttatja el a frontra. De a közlekedésnek kell biztosítani a hadsereg manőverezését, mozgékonyágát, valamint a ha-

¹⁶⁷ M. St. É. XXVII–XXIX—1919—22. 123. o. Athenaeum 1925.

¹⁶⁸ CXI. FK. Hivatalos lap. jún. 6.

¹⁶⁹ Hüb. 26. HN. sz. rendelete. Hivatalos lap. jún. 29.

^{169/a} Korányi Frigyes szerint a Tanácsköztársaság bevételei 9127 650 000 koronára rúgtak, ebből mintegy 6,5 milliárdot tett ki a bankoktól igénybevett összeg. Ezzel szemben a kiadások 8 695 523 000 koronát tettek ki. — A proletárdiktatúra Magyarországon. Bp. 1920. 67. o.

digazdaság és a hátország élete szempontjából szükséges személyi és anyagmozgatást is.

A csapatok és magasabb egységek anyagának szállítását 1919-ben főleg fogatolt járművekkel kellett biztosítani. Itt a legnagyobb problémát a lóállomány előteremtése jelentette. Az ország lóállományát a világháború igen kimerítette, Károlyiék ezenkívül a belgrádi fegyverszüneti egyezmény értelmében több ezer lovat adtak át az antantnak. A hadsereg szükségletét lórekvirálásokkal¹⁷⁰ igyekeztek biztosítani, ami azonban a parasztság közömbössége miatt nem járt kielégítő eredménnyel, úgyhogy kénytelenek voltak többször megismételni.¹⁷¹ Ezenkívül a meglévő lovak helyes átcsoportosításával és fokozott kímélésével igyekeztek az égető lóhiányt csökkenteni, de nem sok eredménnyel. A rendelkezésre álló lómenyiség 25 000—30 000 db volt, ez a szükségletnek csak 50—60 százalékát tette ki. Így a mozgóharchoz feltétlenül szükséges lovasalakulatokat csak igen kis számban tudtak felállítani, a csapathadtáp szállítószolgálat pedig szinte megoldhatatlan probléma előtt állott.

A hiányokat a gépjárművek sem tudták pótolni. Bár a hadviselés érdekében az országban található gépkocsiállomány zömét igénybe¹⁷² vették, mégis hadosztályonként csak egy gépkocsiszázadot tudtak felállítani. Ennek a létszáma elméletben elég magas volt, a gyakorlatban azonban a meghibásodások miatt legtöbbször csak 1—2 gépkocsi működött. A gépjárművek javítása is igen hosszú ideig tartott, mert bár elrendelték a gépkocsialkatrészek¹⁷³ beadását, elegendő tartalék soha sem állt rendelkezésre. Ez okok miatt a gépkocsiszállítás mindvégig jelentéktelen maradt.

Sokkal fontosabbnak bizonyult a vasúti szállítás, melyet nemcsak a front és a hátország közötti összeköttetésre, illetve ez utóbbi belső forgalmának lebonyolítására, hanem hadműveleti, sőt harcászati csapat- és anyagszállításra is felhasználtak.

A vasút feladatainak megoldását az aránylag sűrű, mintegy 8141 km¹⁷⁴ hosszú, Budapestről sugárszerűen szétágazó vasúthálózat és a rendelkezésre álló aránylag nagy gördülő anyag — 1702 mozdony, 790 poggyász, 2621 személy, 69 termes, 55 816 teher és 2379 tartálykocsi¹⁷⁵ — tette lehetővé. A hadvezetőség a vasutakat messzemenően és minta-

¹⁷⁰ 5183/eln. HIL. Hüb. iratai. 27.

¹⁷¹ 95(7)/eln. 38., 9639/eln. 38., 10720/eln. 38., 10758/eln. 38., 11438/eln. 38. HIL. Hüb. iratai. 27.

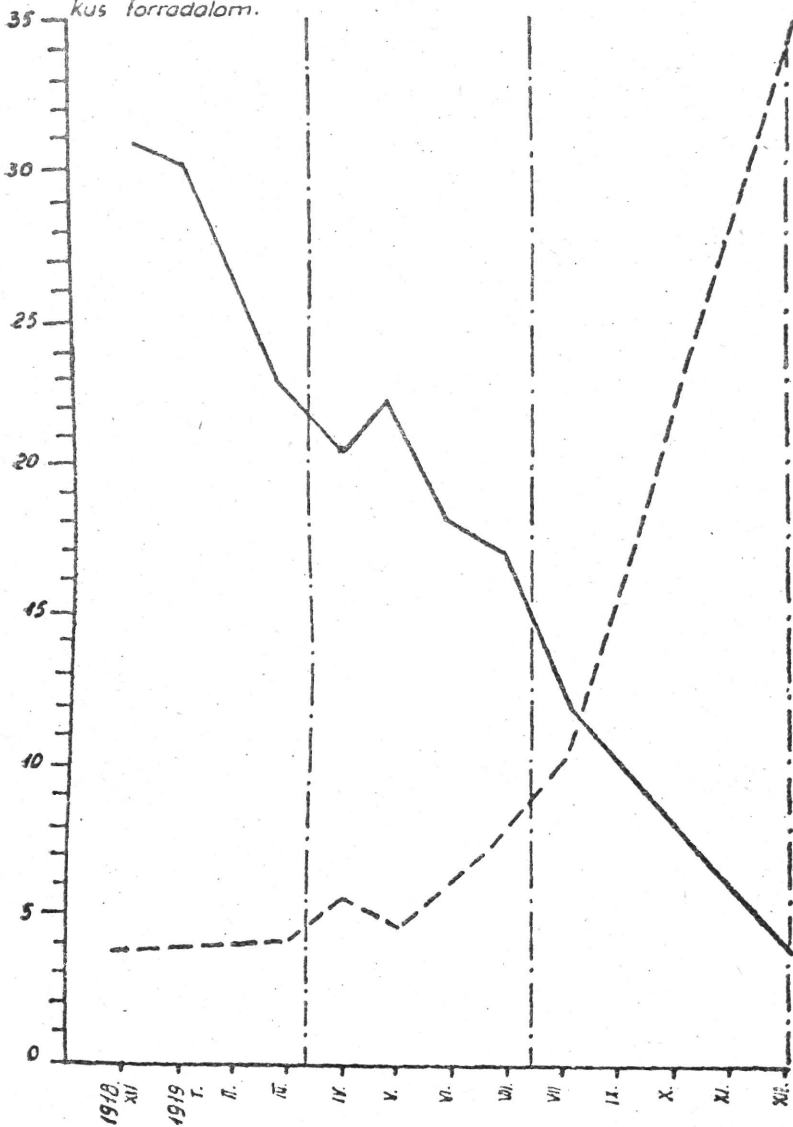
¹⁷² LII. Fk. Hivatalos lap. ápr. 12.

¹⁷³ Hüb. 13 HN. (ápr. 26) 17 HN. (máj. 10) 25 HN. (jún. 17) sz. rendelethez Hivatalos lap. Jel'ezmő a gépkocsi alkatrész hiányra, hogy a hadseregpárancsnokság június elején repülőgépen akar „autóabroncsolási” anyagot vagy nyersgumit behozatni. Az okmány szerint „a hadsereg első szükséglete 1 000 köpeny és 2 000 tömlő” lett volna. 609/462 HIL. VHP. iratai. 52.

¹⁷⁴ M. St. E. XXVII—XXIX. Athenaeum 1925. 114. o.

¹⁷⁵ Vásárhelyi: A MÁV. fejlődése. MKSz. 1935. 4. 151. o.

Polgári demokrati. Tanácsköztársaság. Fehér terror.
kus forradalom.

● 100 korona értéke svájci frankban. —————
1 aranykorona értéke papirkoronában - - - - -

szerűen kihasználta. A Vörös Hadsereg a jól működő vasút segítségével rövid idő alatt új erőket tudott az egyik frontszakaszról a másikkra átcsoportosítani. A vasút oldotta meg a folyamatosan szükséges hadműveleti anyagi szállítást és a vasút pótolta a csapathadtáp szállítóeszközeinek hiányát. A hadosztályok hadtápját két hatvan tengelyes vasúti szerelvény szállította,¹⁷⁶ melyek szükség esetén befutottak egészen a peremvonalig. Ezenfelül a hadseregfőparancsnokság mozgó élelmiszer és lőszerartalékot képezett, ami vasúti szerelvényekbe berakva központilag volt elhelyezve és amit bármikor útba lehetett indítani.¹⁷⁷

A szénhiány azonban szükségessé tette a vasúti szállítások korlátozását, e célból külön engedélyhez kötötték a személyforgalmat,¹⁷⁸ csökkentették a különvonatok indítását¹⁷⁹ és központilag irányították az egyéb vasúti szállítást.¹⁸⁰ Ezekkel az intézkedésekkel a vasúti forgalmat mindvégig sikerült a szükséges mértékben biztosítani.

A hírközlés minden fajtája, annak megbízható működése, a központi államigazgatásnak és a hadműveletek vezetésének egyaránt elengedhetetlen feltétele. A Tanácsköztársaság ezért igen nagy gondot fordított a posta, távíró és távbeszélőhálózat megszervezésére.

Már április elején központi irányítást és ellenőrzést vezettek be a postánál, valamint a távirvánál,¹⁸¹ majd az ellenséges kártevés akadályozására szigorú megtorló rendszabályokat léptettek életbe a távbeszélő és távíró vonalak megrongálóival szemben.¹⁸²

Az *ellenség* azonban a vezetést szolgáló hírközlés és az összeköttetést biztosító közlekedés területén támadva mégis igyekezett a Tanácsköztársaság központi irányító tevékenységét dezorganizálni. Eppen akkor, amikor a magyar Vörös Hadsereg támadása a cseh burzsoa csapatok ellen kibontakozott, amikor a legnagyobb erőfeszítésre volt szükség, szervezték meg a Délivásút sztrájkját, ami több napon keresztül késleltette a dunántúli 8. hadosztály arcvonalba való kiszállítását. A tanácskormány az ilyen esetek megakadályozására az egész Dunántúlt hadműveleti területté nyilvánította és kimondta az ország egész területén a vasútra, postára, és a táviróra az ostromállapotot.¹⁸³

Az ellenség nemcsak ilyen nagyszabású megmozdulások segítségével igyekezett akadályozni a Tanácsköztársaság hadigazdasági tevékenységét, hanem számtalan egyéb eszközzel is. Ilyen volt a gazdasági

¹⁷⁶ 515/406. HIL. Hüb. iratai. 29.

¹⁷⁷ 417/251/62. HIL. Hüb. iratai. 40.

¹⁷⁸ A belügyi népbiztosság 9 BN. sz. rendelete. Tanácsköztársaság, Hivatalos lap. jún. 13.

¹⁷⁹ Hüb. 5. HN. sz. rendelete. Hivatalos lap. ápr. 18.

¹⁸⁰ HIL. Hüb. iratai. 414/258. 40.

¹⁸¹ A belügyi népbiztosság 2. BN. sz. rendelete. Hivatalos lap. ápr. 10.

¹⁸² 63. SZN. sz. Hivatalos lap. máj. 4.

¹⁸³ Hivatalos rész. Hivatalos lap. jún. 7.

élet minden területén szervezett és önmagában nézve jelentéktelen, de összességében pusztító hatású apró-cseprő szabotázsok, kártevések, árdrágítások egész sora. Ehhez csatlakozott a rémhírtérjesztés, a suttogo propaganda, mellyel igyekeztek bizalmatlanságot kelteni a tanács-hatalommal szemben. A Tanácsköztársaság ennek megakadályozására elrendelte a tőkés és egyéb nem dolgozó elemek eltávolítását a fővárosból. Ez a rendelet a belső ellenség tevékenységét legalább Budapestben némileg csökkentette.

A belső aknamunka tulajdonképpen csak kiegészítette az antant által a magyar Tanácsköztársaság ellen viselt gazdasági háborút. Ennek leghatásosabb eszközét a blokád képezte. A tanács hatalom, míg a blokád nyilvánvalóvá nem vált, nagy mennyiségben rendelte a semleges államokból, főleg Ausztriából és Svájból a különféle gépeket, szerszámokat, létfonosságú nyersanyagokat. Az illető államok előzetes fizetést követeltek s mikor a pénzt már folyósították, az antant hatalmak parancsára a leszállítást megtagadták.¹⁸⁴ Így kezdődött a blokád, mely mind szigorúbbá és szigorúbbá vált, végül majdnem légmentesen elzárta az országot külföldtől.¹⁸⁵

A gazdasági háború módszeréhez tartozott az is, hogy az intervenciók megkísérelték birtokba venni az ország iparilag legértékesebb területeit, a Mátra és Bükk vidékét. Ozdot, Miskolcot rövid időre sikerült is elfoglalniuk, Salgótarján közvetlen körzetében pedig majdnem egy hónapon keresztül dúltak a harcok. Ezzel természetesen nagy mértékben tudták gátolni az itt levő fontos bánya- és kohóipari üzemek munkáját.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Hamburger Jenő TOGY. 7. ülése. jún. 20. M. M. I. A/II/1430.

¹⁸⁵ Ausztriában még a közös hadianyag felszámolásából származó, a Hünb. megbízottja által már átvett 292 teher- és 50 személygépkocsi kiszállítását is megakadályozták. Pedig erre a gépkocsimennyiségre égetően szükség lett volna. HIL. VHP. 609/462. 52.

¹⁸⁶ A termelés kiesésére jellemzők az alábbi nyilatkozatok:

Bata elvtárs, a bányászszövetség salgótarjáni kiküldöttje, a széntermelés helyi vezetője, az első cseh támadással kapcsolatban a következőket mondta:

„Bányászaink egy hétig valóban kemény munkát végeztek. Ez idő alatt a bánya szünetelt. Május 8-án azonban teljes apparátussal ismét megindult a munka, úgyhogy 9-én már 162 vagon szenet tudunk termelni. Tegnap ez a szám 265-re emelkedett, és naponta fokozódik, úgyhogy remélem, rövidesen eléri a 280 vagonos maximumot. A salgótarjáni bányák, amelyek sokáig a tűzvonalban voltak, most már szintén megkezdtek a munkát és normális fokot érnek el a termelésben. Az északmagyarországi bányaterületre eső bányák szintén dolgoznak már, és napi 100 vagon szenet termelnek, úgyhogy most már naponta körülbelül 400–500 vagon szén kerül ki az itteni bányákból Budapestre.“

Vörös Újság 1919. máj 18. Közli: Személyvények. II. 378. o. HIL. 1955

A Salgótarján elleni második cseh támadásról Dovcsák népbiztos helyettes a következőket írta:

„A (második) cseh támadást megelőzőleg a szénbánya elérte már a napi 259 kocsi termelést és (május) 19-én tisztán a nyugtalanító hírekre ez a mennyiség 172 kocsira süllyedt le, 20-án pedig már csak 76 kocsi volt a termelés. A csehek visszaszorítása következtében a termelés felemelkedett 21-én 144 kocsira, 22-én pedig már 151 kocsira és amennyiben a helyzet állandó szilárdságot fog mutatni, úgy a termelés fokozása napról-napra várható.“ — HIL. VHP. 50.

Sokkal kisebb jelentőségű volt az ellenséges légitervekenység, amelyvel szintén megkísérelték zavarni a hadiipar munkáját. 1919 június folyamán több vasútállomást, az almásfüzitői kőolajfinomítót és a győri ágyúgyárat bombázták, de ezzel komoly kárt okozni nem tudtak.

Összefoglalva megállapítható, hogy a Magyar Tanácsköztársaság a honvédő háború gazdasági alapjának megteremtése terén sokat tett. Intézkedéseiben a szovjet példát követte. A föld, a gyárak, a bányák, a bankok köztulajdonba vétele, a központosított gazdasági igazgatás létrehozása nemcsak a proletariátus hatalmának, gazdasági bázisának, hanem a hadigazdaság alapjainak megteremtését is jelentette. A harc kitörésekor pedig az ország egész lakosságát és minden anyagi forrását a honvédő háború szolgálatába állították, sajnos azonban nem olyan következetesen, mint Szovjetországban. Egyes vonásaiban azonban sikerült megvalósítani a „hadikommunizmust”. Így a nagyiparon kívül ellenőrzés alá helyezték a közép- és kisipart, bevezették a gabonakereskedelem monopóliumát, és a felesleg kötelező beszolgáltatását. Az ellenforradalmi mozgalom elfojtására az ország egyes vidékeit hadművelleti területté nyilvánították. Rátértek az általános védkötelezettségre és bevezették az összes osztályok általános munkakötelezettségét. Mindezek a szovjetorosz példára tett intézkedések megmutatták a magyar tanács hatalom erejét, életképességét, hazaszeretetét. Lehetővé tették a nyomasztó túlerőben levő ellenség ellen vívott majdnem négyhónapos honvédő háború összes terheinek viselését és oly kimagasló sikereket, mint az északi hadjárat.

Bár elegendő nyersanyagforrással nem rendelkezett és majdnem légmentesen el volt szigetelve, a tanács hatalom hadigazdasága még továbbra is kitarthatott volna. A Tanácsköztársaság gazdasági berendezkedése — habár óriási nehézségekkel, erejének végső megfeszítésével —, de még néhány hónapon keresztül elbírt volna a honvédő háború hatalmas teherpróbáját. Annál inkább, mert 1919 júliusában, a felvidéki terület kiürítése után, a tanács hatalom lélekzetvételi szünethez juthatott volna, csak nem lett volna szabad engedni, hogy a belső árulók kiprovokálják a tiszai támadást. Ha csak néhány hetes is lett volna ez a szünet, a Tanácsköztársaság mind katonai, mind gazdasági téren megerősödhet. Így esetleg biztosíthatta volna a végső győzelmet, hiszen rövidesen jelentősen változott a nemzetközi helyzet. 1920 júliusában a szovjet Vörös Hadsereg már Lvov alatt volt. Ekkor a Tanácsköztársaság könnyen kiléphetett volna elszigeteltségéből. A Magyar Tanácsköztársaság tehát nem volt „gazdasági erőtlensége miatt” eleve bukásra ítéelve, létrejötté nem volt felelőtlen kaland, mint ahogy azt egyes szociáldemokraták húsz éven keresztül szajkózták.

Bukását elsősorban nem a gazdasági tényezők okozták, hanem az ellenség hatalmas túlereje, az ellenforradalom aknamunkája, a helytelen parasztpolitika. A Tanácsköztársaságnak nem volt olyan harcokban edzett, szilárd szervezettel rendelkező megingathatatlan vezető pártja, mint a Bolsevik Párt. Aránylag kis területén nem volt elég tér a manőverezésre. Az ellenség csekély előnyomulása is már a forradalom szívéét, az ország fővárosát veszélyeztette. Területileg el volt szigetelve a testvéri szovjet köztársaságoktól, így azok közvetlen támogatását nem élvezhette. Mindezek miatt a hatalmas túlerőben lévő ellenség csapásai alatt el kellett buknia, de hősi harca, a haza védelmére tett emberfeletti erőfeszítéseinek dicső példája követendő tettekre ösztönöz.

